

Hva kjennetegner vår egen tid?

Innledning om sosiologiske samtidsdiagnoser

Rune Åkvik Nilsen

Sosiologi i dag nr. 4/2006 handlet om *sosiologi som samtidsdiagnose*. Bidragsyterne diskuterte blant annet hva en samtidsdiagnose er eller bør være. I dette temanummeret går vi mer substansielt til verks med artikler som stiller *sosiologiske samtidsdiagnoser* opp mot hverandre. *Samtiden* forstås her litt løst som den historiske perioden fra omkring 1970 til i dag. Med *diagnose* menes helhetlige forsøk på å analysere hva som er egenartet ved denne perioden. Allerede i 1973 hevdet den amerikanske sosiologen Daniel Bell at vi var på vei inn i "Det postindustrielle samfunn". Siden den gang er det blitt lansert en rekke forsøk på å begrepsfeste samtiden, noen av de mest kjente bidragene er "Det McDonaldiserte samfunn" (Ritzer 1993); "Risikosamfunnet" (Beck 1986); "Det posttradisjonelle samfunn" (Giddens 1994); "Den flytende moderniteten" (Bauman 2000); "Det individualiserte samfunn" (Bauman 2001, Beck & Beck-Gernsheim 2002) og "Nettverkssamfunnet" (Castells 1996).

For Ritzer innebærer McDonaldisering at *fast food*-restaurantens prinsipper blir dominerende på flere og flere samfunnsområder, ikke bare i USA, men over hele verden. McDonaldisering er i bunn og grunn ikke noe nytt, men viser til rasjonaliseringsprosesser som bygger på elementer av byråkrati, fordisme og taylorisme. Max Webers teori om rasjonalisering er derfor fortsatt gyldig, hevder Ritzer, med sin McDonalds-metafor vil han bare bringe Weber mer *up to date*: I dag er det *fast food*-restauranten, ikke byråkratiet, som best eksemplifiserer rasjonaliseringsprosessene. Rasjonalitetens jernbur lever med andre ord i beste velgående, nå tidstypisk som "McJernbur".

Ritzers samtidsdiagnose er imidlertid ikke særlig tidstypisk. Med sin vektlegging av kontinuitet, at intet er egentlig nytt under solen, skiller Ritzer seg markant fra mange andre forsøk på samtidsdiagnose. Det som forener "nyklassiske" teoretikere som Beck, Giddens og Bauman er nemlig forestillinger

om at det har vokst frem noe fundamentalt nytt i perioden etter omkring 1970-1980. Jernburmetaforen, med sin vektlegging av disiplinering og tap av frihet, var kanskje treffende for perioden før 1970, i fordismens, industri-samfunnets eller den organiserte kapitalismens epoke. Det som imidlertid preger vår egen tid, hevdes det, er ikke det tilstivnede og faste, men heller det flytende og flyktige. I arbeidslivet er rigide byråkratier angivelig blitt erstattet av mer fleksible og autonome arbeidsgrupper med kortere tidshorisonter; fast-tømrede livsløp forankret i føringer gitt av tradisjon, klasse eller kjønn er blitt erstattet av individenes refleksive valg. Våre liv er også mer sentrert rundt konsum, og i Zygmunt Baumans analyser av samtiden preger en forbrukslignende bruk og kast-mentalitet også nære relasjoner, slik at kjærlighet, vennskap og samliv får et mer flyktig og uforpliktende preg. Dette forsterkes av at vi i vår globaliserte tid også er mer på farten, mer mobile, i mindre grad henvist til å bli værende – på steder, eller i relasjoner – som vi ikke finner tilfredsstillende.

Bauman tegner et ganske mørkt, pessimistisk portrett av den flytende moderniteten i vår tid. Er det mulig å gi et mer positivt bilde av samtiden, selv med et utgangspunkt som minner om Baumans? De danske sosiologene Michael Hviid Jacobsen og Jonas Larsen setter Bauman opp mot den britiske sosiologen John Urry i sin artikkel om *Zygmunt Bauman vs. John Urry – en sociologisk supersværgtskamp om socialitets- og mobilitetsmetaforer*. Den tiltagende globale sammenvevingen av alt mulig gjør at det ikke lenger er meningsfullt å snakke om avgrensede ”samfunn”, hevder Urry, derfor trenger vi en *Sociology beyond Societies* (Urry 2000). Bauman er enig med ham i at vi lever i en mobilitetens tidsalder, hvor mennesker, objekter, ideer og informasjon stadig er på farten. Mobiliteten ”bliver for dem begge en indgangsportal eller prisme til at forstå mer fundamentale og omsiggrípene ændringer i de forandrede socialitetsformer, og begge har i den forbindelse utviklet en række mobile metaforer til at indfange karakteren af nutidens samfund”, skriver Jacobsen & Larsen. I sin artikkel konfronterer de Baumans og Urrys forståelser av mobilitet og sosialitet gjennom en kritisk sammenligning og utlegning av noen av deres sentrale metaforer. Artikkelen er i seg selv metaforisk oppbygd som en slags tungvektskamp i boksing over seks runder, dog en ganske sivilisert boksekamp hvor ingen av kamphanene får inn en skikkelig *knockout*, og hvor det heller ikke kåres en entydig vinner. Det er likevel et tydelig mønster i kampen: Urry ser positive muligheter der hvor Bauman ser kilder til bekymring og pessimisme.

I den neste artikkelen skriver Michael Hviid Jacobsen om ”Goffman Meets

Bauman at the Shopping Mall – en diakron konfrontation om selv, samfund og sociologi”. Erving Goffman døde i 1982, og etterlot seg en mikroorientert sosiologi som gjerne oppfattes som ahistorisk og lite opptatt av samfunnet i stort. Hva har han da i et temanummer om sosiologiske samtidsdiagnoser å gjøre? Det er jo uklart om det i det hele tatt finnes noe ”samfunn” hos Goffman, isteden analyserer han sosialt liv ”nedenfra”, *where the action is*, i møtene mellom mennesker ansikt-til-ansikt. Den sosiale orden som frembringes i møtene mellom mennesker, beskrives som lite robust, den hviler på individenes begrensede evner til å iscenesette seg selv på en troverdig måte, og på den krevende felles oppgaven å skape og vedlikeholde fungerende situasjonsdefinisjoner – som imidlertid ofte viser seg å være skjøre og lett går i stykker. Om det ikke finnes noe egentlig samfunn i stort hos Goffman, er han likevel tilsynelatende på linje med den tidstypiske betoningen av det sosiale livets flytende og flyktige preg som vi finner i nyere samtidsdiagnoser, hos blant andre Bauman. Men hvor dypt stikker denne likheten? I sin artikkel peker Jacobsen på noen likheter, men drøfter først og fremst dyptgående forskjeller mellom Goffman og Bauman når det gjelder klasseperspektiv, menneskesyn, samfunnsforståelse og synet på sosiologiens oppgaver. Goffman skrev fra et middelklasseperspektiv og var lite interessert i makroprosesser som skaper og vedlikeholder sosial ulikhet. Bauman, derimot, ser verden fra de svakes ståsted, og er svært opptatt av hvordan globale prosesser skaper vinnere og tapere. Baumans forfatterskap kan leses som en lang ”lidelsessociologisk odysse”, hvor det er mennesker, der oplever lidelse, krønkel og overgrep, som presenteres”, skriver Jacobsen.

Fokus på sosial ulikhet er også utgangspunktet for Gunnar C. Aakvaags artikkel om ”Klasseanalyse på hell?”. Aakvaag starter med å påpeke at studier av sosial ulikhet har stått svært sentralt i norsk sosiologi. Problemet er at ulikhetssosiologien synes å mangle en samtidsdiagnose, en teori om hva slags samfunn vi lever i. En slik samtidsdiagnose fantes tidligere, i teorien om klassesamfunnet som har sine røtter hos Marx. Denne teorien har imidlertid blitt kritisert, slik at den ikke lenger utgjør et plausibelt utgangspunkt for ulikhetssosiologien. Dette er den ene grunnen til at ”klasseanalysen er på hell”, ifølge Aakvaag. Den andre grunnen er at ulikhetssosiologien har trukket seg ut av den samtidsdiagnostiske debatten, den er blitt spesialisert og ”bindestrekifisert”. Konsekvensen er at ulikhetssosiologien ikke har noe samtidsdiagnostisk rammeverk å diskutere sine funn opp imot, den kan ”ikke si særlig mye om *hva slags samfunn* de ulikhetene den avdekker fører til eller inngår i”,

skriver Aakvaag. Dette er et problem, hevder han, ulikhetssosiologien er nemlig altfor viktig til å bli overlatt til bindestrekifiserte sosiologer. Derfor forsøker Aakvaag å rekonstruere en samtidsdiagnose han mener ligger implisitt i mye av den norske ulikhetssosiologien: Teorien om det vertikalt differensierte samfunnet. Dernest setter han denne teorien opp mot to av de viktigste samtidsdiagnostiske konkurrentene: Teorien om strukturell frisetting, eller individualiseringsteorien; med profilerte representanter som Beck, Bauman og Giddens og Luhmanns teori om det funksjonelt differensierte samfunnet.

To bokanmeldelser avslutter dette temanummeret: Olav Kasin skriver om Gunnar C. Aakvaags lærebok i *Moderne sosiologisk teori*, og Pål Veiden tar for seg Pål Repstads introduksjonsbok *Hva er sosiologi*.

God lesning!

Litteratur

- Bauman, Zygmunt (2000): *Flytende modernitet*. Oslo: Vidarforlaget
- Bauman, Zygmunt (2001): *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press
- Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002): *Individualization*. London: SAGE Publications
- Bell, Daniel (1973): *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books
- Castells, Manuel (1996): *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell Publishers
- Giddens, Anthony (1994): "Living in a Post-Traditional Society". I: Beck, U., Giddens, A. & Lash, S., *Reflexive Modernization*, Cambridge: Polity Press
- Ritzer, George (1993): *The McDonaldization of Society*. London: Pine Forge Press
- Urry, John (2000): *Sociology beyond Societies*. London & New York: Routledge.